

Een waarneming van de Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope* Sélys) in Nederland

Op 29 juni 1997 was ik libellen aan het kijken bij het Maarnse gat (Amersfoort-coördinaten: 152-452). Aan de noordoostkant van de plas joeg ik een libel op die 75 meter verder weer op de grond ging zitten. Gelukkig vond ik het dier kort daarna terug en kon haar observeren en fotograferen. Het vermoeden rees dat het een Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*) betrof. Deze gedachte werd gevoed door een recente waarneming bij Culemborg, waar mogelijk twee mannetjes van deze soort werden gezien (mond. med. A. VAN BERKEL). Aan de hand van de beschrijving, de foto's en aanvullende waarnemingen op 3 en 4 juli door enkele andere waarnemers werd de libel eenduidig als *A. parthenope* gedetermineerd.

Omdat de Zuidelijke keizerlibel op de Grote keizerlibel kan lijken en beide soorten nogal variabel kunnen zijn (EDELAAR, 1997) en bovendien verwarring met de Zadellibel (*Hemianax ephippiger*) mogelijk is, was het belangrijk zoveel mogelijk kenmerken op een rijtje te zetten. Het gezicht was zeer licht, groenig wit gekleurd, de ogen groen- tot grijsbruin. Het borststuk was vrij egaal grijs- tot violetbruin. Opvallend was het helblauwe zadel dat contrasteerde met de rest van het achterlijf. Op de foto is de gele ring aan de voorzijde van segment 2 zichtbaar. Het eerste segment was grijsbruin, het tweede segment en basis derde segment waren helblauw, de lichte delen van de overige segmenten donker grijsbruin. De vleugels waren licht berookt van driehoek T tot het pterostigma. Het dier ging regelmatig op de grond zitten. In vergelijking met een in de buurt vliegend mannetje Grote keizerlibel was de Zuidelijke keizerlibel duidelijk kleiner en het achterlijf werd in vlucht rechter gehouden. Doordat het territoriaal gedrag vertoonde en geregeld interfereerde met een mannetje *A. imperator* was de waargenomen libel eveneens een man-

netje.

De Zuidelijke keizerlibel heeft een aaneengesloten areaal van de Europese Atlantische kust tot de Aziatische kust van de Grote oceaan, inclusief Japan. De zuidgrens wordt bepaald door de Sahara en de Indische oceaan. De noordgrens van haar areaal loopt in Europa door Midden-Frankrijk, Zuid-Duitsland en Zuid-Polen Rusland in. Ten noorden hiervan is *A. parthenope* zeer zeldzaam, maar in het zuiden van Duitsland breidt ze zich uit. In Nieder-Sachsen werden in 1987 en 1988 veertien waarnemingen gedaan (twintig individuen), waaronder een ei-afzettend tandem (MARTENS & MÜLLER, 1989) en ook in de Harz, Sachsen-Anhalt en Saaletal komt de soort steeds verder noordwaarts voor (REINHARDT, 1996). Noordelijker is ze aanmerkelijk zeldzamer: slechts enkele waarnemingen uit Meckelenburg-Vorpommern en Mark-Brandenburg. Ook uit Sleeswijk-Holstein zijn maar drie meldingen bekend (LANDESAMBT, 1996). BROCKHAUS (schrift. med.) meldde vele tientallen waarnemingen uit Oost-Duitsland en een stabiele populatie bij Leipzig. De Zuidelijke keizerlibel komt verspreid voor in Centraal-Polen en plant zich zeker voort in Zuid-Polen (mond. med. R. BERNARD). In het noorden bij Gdansk is uit 1987 of 1988 één waarneming bekend (schrift. med. BROCKHAUS). In Groot-Brittannië zijn alleen recente waarnemingen gedaan: in 1996 in Gloucestershire, samen met massale immigratie van Distelvlinders (PHILLIPS, 1997) en twee waarnemingen in 1997 in Cornwall en Cambridge (schrift. med. A.J. PARR). Van België is slechts één waarneming bekend van een mannetje op 6 augustus 1984 bij Tikkenbroeken (MICHIELS, 1994). Ook in Nederland is de Zuidelijke keizerlibel zeer zeldzaam. De eerste waarneming was een vrouwtje bij Eygelshoven (Limburg) uit 1938 (GEJSKES & VAN TOL, 1983). Uit 1994 is een nog niet beoordeelde waarneming bij Winterswijk (VAN TOL, 1995). Indien aanvaard, betekent dit de tweede of de derde waarneming van deze soort in Nederland en het eerste zeker gedetermineerde mannetje. Omdat de Zuidelijke keizerlibel, net als enkele andere zuidelijke soorten, het areaal naar het noorden lijkt uit te breiden

is de soort wellicht ook vaker in Nederland te verwachten.

Kees Goudsmits
Eerste Dorpsstraat 7-a
3701 HA Zeist

Literatuur

- EDELAAR, P., 1997. Vluchtherkenning van keizerlibellen (*Anax* Leach). *Brachytron* 1(2): 56-59.
- GEJSKES, D.C. & J. VAN TOL, 1983. De Libellen van Nederland (Odonata). KNNV, Hoogwoud.
- LANDESAMBT FÜR NATURSCHUTZ UND LANDSCHAFTSPFLEGE SCHLESWIG-HOLSTEIN, 1996. Die Libellen Schleswig-Holstein: Rote Liste. Landesamt für Natur und Umwelt des Landes Schleswig-Holstein.
- MARTENS, A. & O. MÜLLER, 1989. *Anax parthenope* (Sélys), 1839 (Odonata: Aeshnidae) in Niedersachsen. *Braunsch. Naturkd. Schr.* 3(2): 399-406.
- MICHIELS, N., 1994. *Anax parthenope*: een nieuwe waarneming. *Gomphus* 1(5): 7-8.
- PHILLIPS, J., 1997. Lesser Emperor Dragonfly *Anax parthenope* (Sélys) in Gloucestershire; the first British record. *J. Br. Dragonfly Soc.* 13(1): 22-24.
- REINHARDT, K., 1996. Libellen (Odonata) aus der Saale niederung zwischen Geisel und Weisser Elster, Mauritiana (Altenburg) 16(1): 41-44.
- TOL, J. VAN, 1995. Een waarneming van *Anax parthenope* in Nederland. *Contactblad Nederlandse Libellenonderzoekers* 23(3): 4-5.

Recensies

H. VISSER (Ed.), 1997. Libellenlarven van Nederland (Dragonfly larvae of the Netherlands), Uitgave van het Expertisecentrum voor Taxonomische Identificatie (ETI). ISBN 3-540-14639-3 (Windows). Prijs: f275,-. Verkrijgbaar via de boekhandel of rechtstreeks bij de distributeur. Springer-Verlag, P.O. Box 31 13 40, D-10643 Berlin, Germany. Tel +49 30 82787303, Fax +49 30 82787301.

Deze CD-rom is "een eerste aanzet om te komen tot een identificatiesysteem voor de totale limnologische fauna van West-Europa." Het is geen nieuw materiaal maar een indrukwekkende verzameling van al bekende, goede literatuur. In totaal zijn er 1249 foto's, kaartjes en figuren opgenomen van alle in Nederland waar-

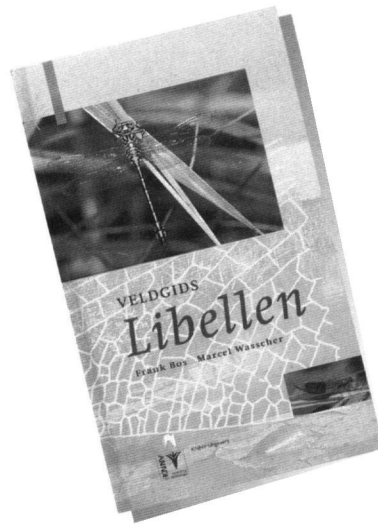
genomen soorten uit overzichtswerken als ASKEW (1988), BELLMANN (1993) en HEIDEMANN & SEIDENBUSCH (1993). Gewenste kenmerken kunnen razendsnel opgezocht en vergeleken worden en bovendien is het mogelijk om direct een koppeling te leggen tussen imago en larve door middel van vele opgenomen habitusfoto's. Hier en daar is het programma wat onhandig ingericht hetgeen afdoet aan de functionaliteit van de CD-rom. Storend bijvoorbeeld is het kleine beeldscherm waardoor voortdurend met up en down pijltjes gewerkt moet worden bij het vergelijken van kenmerken en het "afklikken" van ongewenste kenmerken.

Vanuit de "navigator", het openingsscherm, kun je kiezen uit elf 'iconen' (hoofdstukken). Met de "Identify It", in essentie het belangrijkste icoon, kunnen de soorten worden gedetermineerd. Dit gaat aan de hand van matrices, tabellen waarin per soort de toestand van een gevraagd kenmerk is gegeven. De toestand van het kenmerk "Lichaamsvorm" is voor *Anax imperator* bijvoorbeeld "Aeshnidae". Helaas zijn niet alle kenmerken geïllustreerd (zo zijn er bijvoorbeeld geen figuren van het uiteinde van het epiproct en de setae op segmenten 7 en 8). Door op een bepaald kenmerk te klikken verschijnt in een aparte kolom het kanspercentage van soorten die dat kenmerk bezitten. Onhandig is dat voor onmogelijke combinaties toch kanspercentages worden berekend. Kies je bijvoorbeeld "Lichaamsvorm: Aeshnidae" en vervolgens "Abdominale randdoornen: segment 6 tot en met 9" dan krijgen alle niet-aeshniden (onder andere gomphiden en witsnuitlibellen) met eveneens doornen op segment 6 tot en met 9 ook een kanspercentage. Een andere fout is dat je voor "unknown" kenmerken ook "unknown" moet kiezen wil je kanspercentage 100 % blijven. Zo is het mogelijk de lengte/breedte-verhouding van het prementum van een *Sympetrum striolatum* te bepalen, maar aangezien dit – voor de samenstellers blijkbaar – onbekend is moet je "unknown" kiezen in plaats van je eigen uitkomst.

Andere belangrijke iconen zijn de uitgebreide "Inleiding", met aardige algemene verhalen uit de GEIJSKES & VAN TOL (1983)

over onder andere de ontwikkeling en het kweken van larven. De "Species card" bevat aparte soortbesprekingen met figuren, biotoopbeschrijvingen en verspreidingskaartjes (uit de voorlopige atlas). Voor het overzicht hadden wellicht enkele iconen samengevoegd kunnen worden zoals de "Introductory Key"; een sleutel voor het onderscheid tussen Anisoptera en Zygoptera, die beter in de "Identify It" had gepast. Tot slot zijn er nog twee korte, wel aardige filmpjes over de werking van het vangmasker en monddelen van een jufferlarve. Kort gezegd zouden enkele veranderingen in de opbouw van het determinatiewerk ten goede komen aan de gebruikersvriendelijkheid van de CD-rom, desondanks blijft het een absolute aanrader voor (vermogende) larvenliefhebbers.

Bram Koese

F. Bos & M. WASSCHER, 1997. Veldgids Libellen. Uitgave: Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht. ISBN 90 5011 101 7. Te verkrijgen bij KNNV-winkels (f42,50, voor leden van de KNNV en De Vlinderstichting, f49,50 voor niet leden) en in de boekhandel (f49,50).

"Zwart, een beetje blauw en rood en vier vleugels. Ja, hij bleef maar vliegen dus echt goed kon ik hem niet bekijken." Iedere libellenliefhebber herkent deze zinsnede. Een vriend of familielid heeft een libel zien vliegen en jij mag achteraf de soortnaam verstrekken. Immers, jij bent de

kenner. Voor dit probleem bestaat nu eenvoudig een oplossing: de Veldgids Libellen. Nederlandstalig, niet te duur en mooi vormgegeven. Kortom een ideaal verjaardagscadeau.

De gids geeft eerst een overzichtelijke en uitgebreide beschrijving van de anatomie van een libel; van de achterhoofdsdriehoek tot en met de vulvaardoom is in één keer duidelijk wat ermee bedoeld wordt. In 'Levenscyclus en gedrag' komen de belangrijkste aspecten kort ter sprake. In het hoofdstuk 'Verder lezen en literatuur' is een lijst met naslagwerken en specifieke larventabellen te vinden.

In het hoofdstuk 'Araal en biotoop' zijn naast de beschrijving van arealen binnen Europa ook de soortenspectra per biotooptype in Nederland kort aangegeven. Dat onze watermilieu's het zwaar te verduren hebben, blijkt uit de opsomming van de aantallen uitgestorven, ernstig bedreigde en bedreigde libellen. De oorzaken voor deze achteruitgang zijn helder verwoord in een apart hoofdstuk. Onder de bekende V's van Verdroging, Vermesting en Verzuring en Visuitpoot staat ook die van Verandering van klimaat. De tekst onder dit kopje beschrijft echter alleen de toename van de Kleine roodoogjuffer en de Vuurlibel. Van een nadelig effect door de opeenvolgende warme zomers is verder geen sprake. Na de inleidende hoofdstukken komen we bij het belangrijkste onderdeel van de veldgids: herkennen en registreren. De aanbeveling om vooral een verrekijker te gebruiken is vanuit het oogpunt van dierenwelzijn verdedigbaar. Het is echter zeer de vraag of een beginnende waarnemer op deze manier alle kenmerken kan doornemen. Een jaartje het vlindert net hanteren en een zorgvuldige handdeterminatie is volgens mij noodzakelijk om daarna pas gericht met de verrekijker aan de slag te gaan.

De foto's en de beschrijving van de verschillende soorten beslaan het grootste deel van de veldgids. Alle libellen van Midden- en Noord-Europa, liefst 96 soorten, komen aan bod. Van de meeste soorten is zowel het mannetje als het vrouwtje afgebeeld. De beschrijving van de soorten is behoorlijk uitgebreid. Beide auteurs moeten er een flinke klus aan hebben gehad om, samen met een

aantal andere deskundigen, alles compleet te krijgen.

Is de veldgids voor de Brachytron-lezer een aanrader? Zeer zeker, de veldgids is verplichte kost. Voorheen waren we aangewezen op diverse tabellen en de bekende Duitstalige veldgids van H. BELLMANN. De omschrijving van de Nederlandse biotopen en de mate van zeldzaamheid in ons eigen land vormen om te beginnen een pluspunt. Het grote aantal Europese soorten maakt de nieuwe veldgids daarnaast onmisbaar voor een bezoek over de grens.

Liefst 27 fotografen leverden foto's. De foto's zijn jammer genoeg niet altijd allemaal van een even hoog niveau. Zeker niet in vergelijking met de 'BELLMANN'. De fraaie, ei-afzettende Bronlibel van Kees Haringsma daargelaten, zijn een aantal foto's onscherp, te donker afgedrukt of niet genoeg vergroot. Een mooie soort als de Kempense heidelibel komt nu slecht uit de verf. Een ieder die deze heidelibel het afgelopen jaar in de Kempen heeft gezien, zal zich niet zo snel laten misleiden door een Bloedrode heidelibel. Met de veldgids in handen blijft de twijfel echter bestaan. Een minder geoefende waarnemer kon wel eens bij de verkeerde soort uit komen. Beide auteurs en het voorwoord van B. Kiauta wijzen ons al op de noodzaak om niet alleen op de foto af te gaan. Een probleem is dan wel het ontbreken van een determinatietabel. De teksten bij de foto's zijn zondermeer goed, maar vragen wel het nodige leeswerk in het veld. Alle informatie uit bestaande sleutels, inclusief de specifieke ODON-tabel, had prima in één tabel kunnen staan. Een gemiste kans eigenlijk om een verder fraai boek compleet te maken.

Ondanks deze mitsen en maren blijft het boek waardevol voor de libellenliefhebber. De verwisseling van een enkel Europees verspreidingskaartje en de dubbele foto van het vrouwtje Zwervende heidelibel, ten koste van het vrouwtje Zuidelijke heidelibel, kunnen wellicht in de tweede druk bijgewerkt worden. Want, zo blijkt nu al, de gids is een groot succes. Libellen zijn in de mode en de veldgids ligt er precies op het juiste moment.

René Krekels